

דת, מגדר ומשפט בפרשת עמנואל:

מילים, קולות ופרשנויות

שולמית אלמוג ולטם פרי-חזן*

תקציר

במאמר זה נתמקד בשני ייצוגים טקסטואליים תוצרי פרשת בית הספר בעמנואל. אחד – כרוז של האדמו"ר מסלונים, ואחד – מכתב לבית המשפט העליון אשר כתבה אם שבתה התחנכה בבית הספר. קריאה סמיוטית-שוואתית של שני הייצוגים חושפת כמה מאפיינים מעוררי עניין: הקהל שאליו פונה האדמו"ר מוגדר מראש באמצעות בחירה במדיום וברטוריקה המבטיחים קריאה הגמונית, התואמת את הקוד המקובל בקהילתו הפרשנית. מכתבה של האם מְכוּוֹן מלכתחילה לקהל חיצוני, ולפיכך הכותבת אינה יכולה לצפות לקריאה הגמונית. עם זאת ניכרות בטקסט בחירות לשוניות המסמנות קונפורמיות קהילתית. התוצאה היא ניסיון נדיר לפריצת גבולות קהילתיים לצד רצון לפעול מתוך הקהילה. לאור החסמים שבדרך כלל מונעים מנשים לקרוא תגר על מקורות הסמכות בקהילה החרדית המכתב מייצג ניסיון נשי הראוי לתשומת לב להשיג קול ונוכחות. הופעה זו של קול חרדי נשי המשרטט אופציה של התנגדות למהלכים של הדרה ומבקש מבית משפט חילוני סיוע בהשגת נראות והשפעה ממחישה את האפשרות להסתייע במשפט על מנת לקדם את החתירה לשוויון.

מילות מפתח: עמנואל, חרדים, משפט, חינוך, מגדר, סמיוטיקה, בית-ספר.

---

* מידת תרומתה של כל מחברת שווה בהכנת המאמר.

מבוא

"אנחנו כבר רוצות להיות חברות כנסת". מילים אלה ביטאה נערה חרדית צעירה בתום ערב שיח שנערך במרס 2012 באוניברסיטת חיפה. ערב השיח, שכותרתו הייתה "קול משלה: בנות חרדיות ותודעת זכויות"¹, נערך כדי להקשיב לקולות חרדיים נשיים, חדשים, חזקים ויוצאי דופן בסביבה שבה הקול הנשי מודר ומושתק. עם זאת רוב הנשים החרדיות שדיברו בערב השיח לא ערערו על מוסכמות חרדיות המדירות נשים מעמדות של הנהגה חברתית ודתית. אותן נשים יצרו קריירות פורצות דרך המאפשרות מימוש עצמי בתחומים שונים אך עדיין מצאו לנכון להגן בתוקף על עמדותיה המגדריות של הקהילה שאליה הן משתייכות. בשיחת החולין שהמשיכה את ערב הדיון שאלנו אחת מהן אם לא מטריד אותה כי לעולם לא תוכל לכהן בכנסת. תשובתה השלילית לוותה בהערה של בָּתָה, סטודנטית למשפטים בקמפוס חרדי: "אנחנו כבר רוצות להיות חברות כנסת". המשפט הזה לוכד בעינינו את ליבת הדיון במאמר, המציג קול נשי חרדי ברור ואמיץ, הפונה לעולם החילוני כדי לקבל תמיכה ותוקף. אותו קול שנעסוק בו התעורר בפרשת ההפרדה העדתית בבית הספר לבנות "בית יעקב" בעיר עמנואל.

מאז שנת 2007 נהגה בבית הספר "בית יעקב" בעמנואל הפרדה בין תלמידות ממוצא אשכנזי לתלמידות ממוצא ספרדי בעקבות הוראתו של הרב שמואל ברזובסקי, המכונה "האדמו"ר מסלונים", המנהיג הרוחני של הקהילה האשכנזית בעמנואל. בשנת 2009 הגיעה הפרשה לבית המשפט העליון הישראלי, וזה קבע כי פרקטיקת ההפרדה מפלה ואינה חוקית (בג"ץ 1067/08, 6.8.2009). תשעה חודשים לאחר מתן פסק הדין בעקבות סירובם המתמשך של הורי תלמידות "המגמה החסידית" לפעול בהתאם לפסק הדין ולשים קץ להפרדה על רקע עדתי הורה בית המשפט על מאסרם (בג"ץ 1067/08, 17.6.2010).

מאמרנו יתמקד בשני מבעים טקסטואליים המייצגים בעינינו את ליבת המחלוקת: האחד כרוז ובו דבר האדמו"ר, אשר פורסם בעקבות מאסר האבות שסירבו לציית לפסק הדין, והאחר מכתב לבית המשפט העליון אשר כתבה אם אשכנזייה, שבתה הייתה תלמידה בבית הספר.

בחלקיו הראשונים של המאמר נפרט בקצרה דברי רקע הנוגעים לקהילה החרדית בישראל ולהשתלשלות העובדתית והמשפטית של פרשת ההפרדה בעמנואל. לאחר מכן נציג את שני המבעים – הכרוז והמכתב, ונתאר את תוכנם וצורתם ואת האמצעים שבהם הופצו. בחלק הבא נדון במבעים אלה כבקודים תרבותיים. נטען כי האדמו"ר, אשר הפנה דבריו מראש לקהל שזהותו ידועה וברורה, יכול היה לצפות לקריאה הגמונית של הדברים. גם הרטוריקה שבחר מכוונת להשגת קריאה הגמונית כזאת ועולה בקנה אחד עם הקודים הטקסטואליים של הקהילה הפרשנית שבקרבה הופצו הדברים. אבל המכתב מכוון לקהל יעד רחב הרבה יותר. האישה שכתבה אותו מבקשת לפרוץ את גבולות השיח הקהילתי, ועל כן היא יכולה לצפות לקריאה הגמונית. עם זאת נערך במכתב ניסיון בולט לכלול מסמנים רטוריים אשר יעידו על נאמנותה הבסיסית של הכותבת לקהילה ולציוויי הדת.

בסיכום הדברים נטען כי על רקע החסמים שבדרך כלל מונעים מנשים לקרוא תגר נגד מקורות הסמכות בקהילה החרדית, המכתב מייצג ניסיון נשי הראוי לתשומת לב להשיג קול ונוכחות. הופעה זו של קול חרדי נשי, המשרטט אופציה של התנגדות למהלכים של הדרה ומבקש מבית

¹ http://edu.haifa.ac.il/userfiles/image/lead_pics/events/voice_of_her_own_final.jpg

משפט חילוני סיוע בהשגת נראות והשפעה, ממחישה את האפשרות להסתייע במשפט על מנת לקדם שינוי חברתי פנימי וחתירה לשוויון.

קונפורמיות ומהותנות בקהילה החרדית בישראל

הקהילה החרדית בישראל מורכבת מזרמים המפוצלים אף הם לקבוצות ותתי-קבוצות. מערכת היחסים בין הקבוצות החרדיות ומנהיגיהן סבוכה ורוויית מתחים, בין השאר בשל מאבקי יוקרה ותחרות גוברת על המשאבים המצטמצמים (קפלן, 2003: 276; פרידמן, 1991). באופן כללי הקהילה החרדית בישראל מורכבת משני זרמים עיקריים: האשכנזי והספרדי. הזרם האשכנזי נחלק בעיקרו לליטאים-מתנגדים ולחסידים, המפוצלים ליותר ממאה חצרות, שבראשן בדרך כלל עומד אדמו"ר (קפלן ושטדלר, 2009: 11).

בנימין בראון (2007) אפיין כמה עקרונות יסוד המשותפים לקבוצות החרדיות השונות, ומקצתם הם מפתח להבנת פרשת עמנואל.² אחד מהעקרונות הללו הוא "אמונת חכמים" – האמונה בסמכותם של חכמי ישראל לפרש את התורה ולהורות את ההלכה. מונח זה הורחב בחסידות, שכללה בו גם את האמונה בסמכותם ובכוחם של האדמו"רים לשמש מנהיגים רוחניים במידה החורגת הרבה מענייני ההלכה עד לפרטים הקטנים בחייהם האישיים של חברי הקהילה. תפיסה קרובה לזו פיתחו הליטאים בפרוס המאה העשרים: דוקטרינת "דעת תורה", המעניקה לגדולי התורה את הסמכות להורות "בכל ענייני העולם בכלל ובפרט" (שם: 57-58).³

עקרון נוסף שמזכיר בראון הוא "ירידת הדורות", המבטא את ההנחה כי כל דור נופל מקודמו בחקמה, ביראת שמים ובשאר מידות (שם: 58). עקרון זה קשור בשורה של עקרונות נוספים המאפיינים את השקפת העולם החרדית, בהם עקרון השמרנות ההלכתית, הקובע שיש לשמור על ההלכה במתכונתה המסורתית, עקרון השמרנות האמונית, שלפיו המאמין השלם מבסס את אמונתו לא על השגות פילוסופיות או קבליות אלא על אמונה פשוטה, נטולת "חקירות", ועקרון ההחמרה שלפיו ראוי להמעיט במידת האפשר בקולות והיתרים, גם כאשר ניתן למצוא להם מקום בהלכה הפסוקה (שם: 59-60).

בקהילה החרדית רווחת גם השקפת המהותנות. בראון מציין כי החרדים נוטים לראות את העולם מורכב ממהויות קבועות, סוגים בלתי משתנים של דברים. גישה זו נוגעת בראש ובראשונה להבדלים המהותיים בין בני אדם אולם גם לטבע האדם עצמו כיצור חלש העלול לתעות בנקל בשבילי החיים (שם: 64-65). עקרון המהותנות עומד ביסוד ההבדלים בין גברים לנשים בקהילה החרדית. הנשים החרדיות ממוקמות בשולי הספירה הציבורית. הן מודרות מהפעילות החברתית הנחשבת ביותר – לימוד התורה ועיסוק ביישומה (אלאור, 1992; פרוש, 2001; Mautner, 2010),⁴ הן אינן מורשות להיות מנהיגות רוחניות או פוליטיות ומופרדות מהגברים בבית הכנסת, באירועים חברתיים ובתחבורה הציבורית. ההשכלה הכללית הרחבה שמקבלות הנשים החרדיות

² להגדרה נוספת ראו פרידמן, 1991: 6-9. הגדרתו של פרידמן מתבססת על ארבעה מאפיינים: ניאו מסורתיות, ולפיה היהדות החרדית רואה באורח החיים בקהילה היהודית המסורתית ביטוי לחיים היהודיים במלואם; מחויבות ללימוד התורה; דתיות מקפידה "מדקדקת בקלות כבחמורות" ועומדת בניגוד ל"פשרנות" ול"בינוניות" בקיום המצוות המיוחסת ל"דתיות המודרנית"; אנטי ציונות.

³ הציטוט מיוחס לרב ישראל מאיר הכהן, החפץ חיים. מצוטט אצל בראון, 2007: 57-58. וראו פרידמן, 2007.
⁴ נשים אינן מצוות על לימוד תורה נוכח הפסוק "כל המלמד בתו תורה כאילו לימדה תפלות". דברי ר' אליעזר בן עזריה, מסכת סוטה, כ, א.

כדי לאפשר להן לפרנס את בעליהן הלומדים, הביאה לשינויים ניכרים באורח החיים של רבות מהן (קפלן, 2007 : 259, 241, 263-264; שלג, 2007; אלאור, 2009; שנקר, 2008; 2009). עם זאת יש ראיות רבות שהנשים החרדיות ממשיכות לקבל ולשמר את אי השוויון המגדרי בקהילה, במקומות עבודתן ובתוך המשפחה (Almog & Perry-Hazan, 2011).

עקרון המהותנות קשור גם בהפרדה הנהוגה בקהילה החרדית בין חרדים ממוצא אשכנזי לחרדים ממוצא מזרחי. מחקרים אחדים ציינו כי אחת הסיבות להתחזקות הזרם החרדי הספרדי היו קשיי קליטתם של עולים ממוצא מזרחי בישראל, קשיים אשר מקורם בין השאר בצורך להסתגל לחברה שעיצב הממסד העברי החילוני ודחקה אותם אל שוליה (לופו, 2004; הרצוג, 2000; זוהר, 1998). אולם, חרדים ממוצא מזרחי לא התקבלו כשווים גם בתוך הקהילה החרדית, אף כי אימצו את הנורמות והמנהגים של עולם התורה האשכנזי הליטאי (לופו, 2004; זוהר, 1998).⁵ אחד התחומים שבהם מתבטאת ביתר שאת ההפליה נגד חרדים ממוצא ספרדי הוא מערכת החינוך (לופו, 2004; עת"מ 241/06, 2006; ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 2009; הכנסת – מרכז המחקר והמידע, 2006; הכנסת – מרכז המחקר והמידע, 2010; פרי-חזן, בדפוס). תחילתה של תנועת ש"ס היתה במחאה מקומית נגד הפליה בוטה ומתמשכת של ילדות וילדים ממשפחות ספרדיות במערכת החינוך החרדית (יונה וגודמן, 2004 : 25). אולם רוב המשפחות הספרדיות שמעמדן החברתי גבוה המשיכו לפנות לבתי הספר החרדיים האשכנזיים (Lehmann & Siebzehner, 2006: 140; שלג, 2000 : 243; לופו, 2004; ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 30.7.2012).⁶ כעולה מדו"ח מבקר המדינה וממקורות אחרים, הביקוש הרב להתקבל לבתי הספר החרדיים האשכנזיים משאיר בבתי הספר החרדיים הספרדיים את התלמידים החלשים לימודית וחברתית. על מספר המקומות הקטן המוקצה לתלמידות ולתלמידים ממוצא מזרחי נאבקים מיטב התלמידות והתלמידים והורים בעלי כוח והשפעה (לופו, 2004; מבקר המדינה, 2011 : 926-989; ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, 30.7.2012). עוד עולה מדו"ח מבקר המדינה כי משרד החינוך והרשויות המקומיות אינם עורכים פיקוח ממשי על הפרקטיקות המפלות, אשר ניכרות בין השאר באיסוף מידע על מוצא עדתי, במכסות ובהעדפת משפחות שילדיהן כבר התחנכו בבית הספר (מבקר המדינה, 2011 : 929-986).

⁵ כמה מחקרים מלמדים שהזרם החרדי הספרדי בישראל קרוב לזרם הליטאי הרבה יותר מלחברה המזרחית, אשר הייתה מסורתית ודתית אך גם פתוחה להשתלבות במערכות המודרניות (לופו, 2004; לאו, 2006; זוהר, 2006). קרבה זו מתבטאת בראש ובראשונה בטיפוח האידיאל של לימוד התורה אשר מלווה ביחס שלילי כלפי לימודי החול (לאו, שם; לופו, שם; זוהר, שם). בנימין לאו כותב כי הדמות של יהודי מזרחי החי על פי מסורת חיה של משפחתו וקהילתו ומשלב חיי תורה עם חיי עמל ופרנסה פינתה את מקומה לדמות חדשה, ה"מתלבשת וחולמת כמו בליטאי" (לאו, שם : 520). עם זאת שלא כזרם הליטאי והחסידים הזרם הספרדי פתוח אל החברה הכללית ועמדותיו כלפי המדינה הן אמביוולנטיות (זוהר, 2006 : 159; באום-בנאי, 2001; הורוביץ, 2000; Schiffman, 2005).

⁶ דוד יוסף, בנו של הרב עובדיה יוסף, אמר בעניין זה כי הספרדים צריכים "הארוורד" על מנת להתחרות בישיבות הליטאיות היוקרתיות. מצוטט אצל Lehmann & Siebzehner, 2006: 149. וראו גם את דברי ח"כ חיים אמסלם :

זה לא מכבודם של ראשי ש"ס לשלוח את הילדים שלהם למוסדות לימוד ספרדיים, אז הם שולחים לאשכנזיים [...] אז גם הבן של אחד מהח"כים של ש"ס, שלא יודע מאיזה צד פותחים את הגמרא, השחיל את הבן שלו לישיבה אשכנזית. אז הוא נהיה חשוב. למה לנו לרעות בשדות זרים? הדרישה שלי היא: 'תהיו אתם הדוגמה, וראש התורן ההולך בראש המחנה, תדאגו שיהיו מספיק מוסדות ספרדיים איכותיים ותשלחו את ילדיכם אליהם' [...] אני לא חושב שקיים שד עדתי [...] ואם הוא קיים, הוא פרי יצירה שלנו. אנחנו מטפחים בתוכנו את הנחיתות. אם אתה מתייחס לעצמך כאל מסכן – אתה מסכן.

בן-חיים, 2009.

פרשת עמנואל

כמעט כל בתי הספר החרדיים בישראל הם בתי ספר מוכרים שאינם רשמיים ומוסדות פטור. לכן הם רשאים למיין תלמידים לפי השתייכותם הדתית אך אינם רשאים להפלות בין תלמידים על פי טעמים מסוימים הנזכרים בחוק, ובהם טעמים עדתיים וטעמי רקע חברתי-כלכלי.⁷ בשנים האחרונות נדונו בבית המשפט העליון ובבתי המשפט לעניינים מנהליים כמה מקרים שבהם עלו טענות של הפליה על רקע עדתי בבתי ספר חרדיים (עת"מ 1320/03, 21.6.2004; עת"מ 241/06, 26.4.2006; עת"מ 2176/06, 15.11.2006; עע"מ 10769/06, 30.4.2007). נוכח החסמים הרבים העומדים בפני הורים חרדים אשר מבקשים להיאבק בהפליית ילדיהם בקבלה לבתי הספר החרדיים ובתוכם (הכהן, 2010) ניתן להניח כי מקרים אלה הם רק דוגמאות מייצגות לאופנים שבהם משמשות הפרקטיקות המפלות ולהיקפן. לכן פרשת ההפרדה בבית הספר בעמנואל אינה תופעה ייחודית.

בשנת 2007 חולק בית הספר החרדי לבנות של רשת "בית יעקב" בעיר עמנואל לשתי מגמות: "מגמה חסידיית" ו"מגמה כללית". ההפרדה בבית הספר התבטאה בין השאר בחלוקה לכיתות הלימוד, בחציית מבנה בית הספר לשני אגפים, בהקמת גדרות הפרדה וכניסות נפרדות, קביעת שעות שונות לתחילת הלימודים, לסיומם ולזמני ההפסקות ובתלבושת בית הספר. תלמידות המגמה החסידיית – ה"אשכנזית", אף הונחו להימנע מיצירת מגע עם תלמידות המגמה הכללית – ה"ספרדית" (כתב העתירה בבג"ץ 1067/08, 2008). באת-כוח הוריהן של כמה תלמידות ממוצא ספרדי פנתה אל משרד החינוך בבקשה כי יפעיל את סמכויותיו וימנע את המשך הפלייתן של התלמידות לרעה, אולם משרד החינוך נמנע מלהשיב למכתבה (בג"ץ 1067/08, 6.8.2009, להלן: בג"ץ "נוער כהלכה"). לאחר פניות חוזרות הורתה מנכ"לית משרד החינוך לרשת "החינוך העצמאי" לבטל את ההפרדה בבית הספר וקבעה כי אם לא תעמוד הרשת בלוח הזמנים ישקול משרד החינוך לבטל את רישיונו של בית הספר. משפקע המועד, לא מומש האיום. משרד החינוך שב ופנה לרשת "החינוך העצמאי" פעמים נוספות, אך מציאות ההפרדה נמשכה (שם).

לפיכך הוגשה בשנת 2008 עתירה לבית המשפט העליון מטעם עמותת "נוער כהלכה", שהוקמה על ידי קבוצת חרדים ספרדים כדי להילחם בהפליה במוסדות החינוך. באוגוסט 2009, משכשלו ניסיונות רבים של פשרה, פורסם פסק הדין. השופט לוי עמד בהרחבה על הזכות לחינוך בכלל ועל "הזכות לחינוך מגזרי" בפרט, "הנגזרת מהקשר הבל ינותק בין חינוכו של אדם לזהותו" (שם: פסקה 13). עם זאת קבע השופט לוי כי הזכות לחינוך מגזרי אינה מוחלטת, ולפיכך "אין בכוחו של כל מאפיין ייחודי – יהא זה מאפיין תרבותי, דתי, מנהגי או אידיאולוגי, כדי להצדיק הפליה" (שם: פסקה 19). אשר למוסדות החינוך המוכר שאינו רשמי ציין השופט כי אלו זכאים להתוות מאפיינים תרבותיים שלפיהם ינהגו תלמידי בית הספר, ברם, מקום שבו כללי בית הספר או כלליה של מגמה בתוך בית הספר מכוונים אך למנוע את כניסתה של אוכלוסייה כלשהי, עניין לנו בהפליה פסולה. במקרה זה, סיכם השופט, נקל לקבוע כי "תכליתן של ההוראות – אשר חלקן מצאו את מקומן בנוסחו של התקנון הנפרד למגמה החסידיית, וחלקן יושם הלכה למעשה ללא תקנות רשמיות... הייתה אחת ויחידה: הפרדתן של בנות המגזר החסידי מעמיתותיהן הספרדיות" (שם: פסקה 26). השופט הוסיף עוד כי מאפייני ההפליה התבטאו גם באווירה שדבקה בפרשה זו

⁷ חוק זכויות התלמיד, תשס"א-2000, סעיף 5; חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000, סעיף 3(א).

מראשיתה ואשר ניכרת בהתנהלותם של רשת "החינוך העצמאי" ובית הספר עצמו, ש"להתחייבויותיהם נודעה השלכה מועטה בלבד על אורחות החיים בבית הספר" (שם). הצו שניתן בפסק הדין הורה למרכז החינוך העצמאי "להסיר כל סממן, פורמאלי ומהותי כאחד, של תופעת האפליה אשר רווחה בבית הספר." עוד הורה הצו למשרד החינוך כי "ככל שימצא כי מרכז החינוך העצמאי אינו מקיים הוראה זו, עליו לנקוט את כל האמצעים החוקיים לתיקון המצב, לרבות שלילת רישונו של בית הספר ועצירת תקצובו" (שם : פסקה 29).

כמה חודשים לאחר מתן פסק הדין לא נעשה בשטח דבר, וההפרדה נמשכה. לאחר שהוגשה לבית המשפט העליון בקשה לפי פקודת ביזיון בית המשפט, הציב משרד החינוך לבית הספר אולטימטום לביטול ההפרדה. בתום האולטימטום בוטלה ההפרדה, אולם התלמידות ממוצא אשכנזי לא הגיעו ללימודים. לאחר זמן התברר כי התלמידות ממוצא אשכנזי לומדות במקומות אחרים ברחבי היישוב עמנואל כשהן נעזרות במקצת המורות שלימדו בבית הספר בית יעקב ומשתמשות בריהוט שהיה בשימוש בית הספר (בג"ץ 1067/08, 17.5.2010). משרד החינוך ביקש ממנהלת בית הספר להפעיל את סמכותה בהתאם להוראות חוק לימוד חובה, תש"ט-1949, ולשלוח התראה להורים בעניין חובתם לדאוג להתייצבות בנותיהם ללימודים בבית הספר, אך בהוראת רשת "החינוך העצמאי", שהודיעה לה כי סיוע כזה יביא להפעלת "דין מוסר" נגדה, היא לא עשתה כן. הרשת הודיעה באותו שלב כי אין בדעתה לנקוט כל פעולה נוספת בעניין (שם ; קשתי, 25.1.2010).

באפריל 2010 קבע בית המשפט העליון כי רשת "החינוך העצמאי" הפרה את פסק הדין והטיל עליה קנס בסך 5,000 שקל בעבור כל יום שבו תמשיך להימנע מלבצע את פסק הדין (בג"ץ 1067/08, 7.4.2010). באותה החלטה הורה בית המשפט לכל הורי התלמידות שחדלו מלהתייצב ללימודיהן בבית הספר לאחר פסק הדין ולמורות המלמדות אותן להתייצב לדיון (שם). ההחלטה גרמה סערה בציבור החרדי. מנהיג הציבור החרדי-ליטאי באותם ימים, הרב יוסף-שלום אלישיב, אמר כי "זו גזירה נוראה וחורבן גדול מאוד. צריך לעשות על זה זעקה גדולה" (נחשוני, 8.4.2010), האדמו"ר מסלונים הורה לחסידיו המתגוררים בעמנואל שלא לציית לפסיקה והצהיר כי הוא "מוכן להיות הראשון שישב בכלא על העניין הזה" (שם), והרב יצחק מאיר ברלב הצהיר כי "זה דבר ידוע שהשופטים שונאים חרדים, בשל כך אין צורך להתייחס לפסיקתם" (מגנזי, 11.4.2010).

בחודש שלאחר מכן, עשה בית המשפט מאמצים רבים להביא את הצדדים לפשרה, ולפיה יתנהלו שתי מגמות בבית הספר, וכל נערה שתרצה ללמוד במגמה ה"חסידית" תוכל לעשות כן בכפוף לתקנון חדש ושוויוני שיאושר הן ידי הנהלת המגמה, הן על ידי משרד החינוך והן על ידי העותרים (בג"ץ 1067/08, 29.4.2010 ; אטינגר, 29.4.2010). אולם נסיונות הפשרה כשלו, והפרקליטות הודיעה כי עמדותיהם העקרוניות של הצדדים רק "התחדדו", והפער ביניהם גדל (גליקמן ונחשוני, 6.5.2010). תצהירים שהוגשו לבית המשפט במועד זה חשפו יחס משפיל לתלמידות ממוצא ספרדי (בכלל זה כינוי בכינוי גנאי דוגמת "ספרדג'וקיות" ללא תגובה חריפה והולמת מצוות ההוראה של בית הספר), איסור שהוטל בבית הספר על מגע וקשר בין תלמידות מעדות נפרדות ומניעה מתלמידות ממוצא ספרדי להתקרב לאזורים בבית הספר שבהם מרוכזות תלמידות ממוצא אשכנזי (בג"ץ 1067/08, 17.5.2010).

בחודש מאי השיבו הורי תלמידות המגמה החסידית את בנותיהן ללמוד במבנה הפיזי של בית הספר "בית יעקב", אולם עם ההחזרה הושבה על כנה ההפרדה בבית הספר. "מצאנו כי אותו מצב ממש שהתקיים עובר למתן פסק הדין מתקיים גם עכשיו", ציין בית המשפט (שם). נקבע כי אם

לא יגיעו הצדדים להסכמה על יישום פסק הדין בתוך שבוע, יוכפל הקנס שהושת על מרכז החינוך העצמאי ל-10,000 שקלים ליום, וכל זוג הורים יישא בקנס בסך 400 שקלים ליום. עוד התרה בית המשפט בהורים כי אם יתברר שימשיכו בהפרת פסק הדין אף לאחר 31 במאי 2010, ישקול לכפות עליהם את הציות לפסק הדין גם על ידי צווי מאסר. עוד ציין בית המשפט:

"מלחמת" ההודעות וההודעות-שכנגד איננה מקרבות פתרון... אורך הרוח הרב שגילינו מנוצל רק לשם ניסיונות לדחייה. בהקשר זה יש לזכור כי שנת הלימודים תש"ע עומדת להסתיים בתוך כחודש ומחצה ופסק דיננו, שניתן לפני תחילת שנת הלימודים מתוך כוונה שימומש לאלתר, עם פתיחת שערי בית הספר באותה שנה – איננו ממומש. לפיכך אנו נאלצים לחזור לשורת הדין (שם).

בעקבות החלטת בית המשפט יצאה התקשורת החרדית למלחמת חרמה בשופט לוי, שכונה בין השא "מלשיך", "קאפו", "חולה שנאה כלפי החרדים לדבר ה" ומי שמחפש "למצוא פורקן ליצריו האנטי יהודיים" (זרחין, 23.5.2010). הורי תלמידות המגמה החסידית החליטו בהנחיה של רבניהם לשלוח את בנותיהם לבתי ספר של "בית יעקב" בבני ברק (אטינגר, 24.5.2010),⁸ ואילו מפלגת ש"ס הספרדית הקפידה לשמור על שתיקה בנושא זה (אטינגר, 11.5.2010; שושן, 20.6.2010).

ב-17 ביוני 2010 הורה בית המשפט על מאסר ההורים האשכנזים אשר לא צייתו לפסק הדין (בג"ץ 1067/08, 17.6.2010). הכרוז הראשי הכריז בתום ההפגנה כי "גם אם נצטרך לשבת בכלא שבוע או שבועיים, שנה או שנתיים, אנחנו הולכים כדי להגיד כן לתורה ולא לבג"ץ. גם אם יכינו לנו תאי גזים אנחנו נגיד כן לתורה לא ולבג"ץ" (יועז וניב, 17.6.2010). האמהות לא התייצבו לריצוי מאסרן. יום למחרת עיכב בית המשפט את מאסרן של האמהות (בג"ץ 1067/08, 18.6.2010) וציין כי "במהלך הימים האחרונים נשמעו במסגרת השיח הציבורי המותר גם התבטאויות חריגות ביותר כנגד בית משפט זה ובמיוחד כנגד אחד משופטיו, וזאת, בין השאר, על ידי נבחר ציבור" וביקש מהיועץ המשפטי לממשלה לבדוק אם הגיעו הדברים הללו לכדי זילות בית המשפט (בג"ץ 1067/08, 20.6.2010). ב-27 ביוני 2010, שלושה ימים טרם סיום שנת הלימודים, בוטלו צווי המאסר נוכח הסכמת ההורים לקיים בבית הספר "שלושה ימי עיון משותפים לכל בנות בית הספר, בהשתתפות גדולי הרבנים והמרצים מכל העדות, כדי לקרב את הלבבות". באת כוח המדינה הצהירה כי היא רואה בהודעת ההורים קיום של פסק הדין, וכי "אמצעי האכיפה שנקטו השיגו את מטרתם" (בג"ץ 1067/08, 27.6.2010). המשך הטיפול בתיק נדחה לשבוע האחרון של חודש אוגוסט.

ב-25 באוגוסט 2010 הודיע משרד החינוך כי החליט להיעתר לבקשה של קבוצת הורים מן "המגמה החסידית" בבית הספר לאשר להם פתיחת מוסד פטור (בג"ץ 1067/08, 14.9.2010). נוכח התפתחות זו קבע בית המשפט כי לכאורה מוצו ההליכים בגדרי העתירה הנוכחית, ולפיכך אין מקום להוראות אופרטיביות נוספות. עם זאת ציין בית המשפט כי קיימת זיקה בין הקמת המוסד הפטור ובין הדרכים שנקטה בעבר רשת "החינוך העצמאי" – ההורים והמורות, כדי לסכל את קיום פסק הדין (שם: פסקה 9).

⁸ יצוין כי הורי התלמידות משתייכים רובם לחסידות סלונים, והרב לייזרון מזהה עם חסידות גור (שם).

מכתב מול כרוז: מבעים כקודים תרבותיים

מאמרנו יתמקד בשני מבעים לשוניים שבעינינו לוכדים היבטים של ליבת המחלוקת. האחד, הוא כרוז ובו דבר האדמו"ר אשר פורסם בעקבות מאסר האבות שסירבו לציית לפסק הדין. האחר, הוא מכתב לבית המשפט העליון אשר כתבה אם אשכנזייה, שבתה היתה תלמידה בבית הספר. ב-23 ביוני 2010, בעת שהאבות היו עדיין אסורים, פורסם בבית הכנסת של האדמו"ר מסלונים הכרוז שלהלן. הוא נשלח גם לחסידי האדמו"ר בישראל (ללום, 1.5.2011; כץ, 23.6.2010):⁹

שמואל ברזובסקי
בה"צ נוהרש"ץ זצלה"ה
מסלאנימא

ב"ה. יום רביעי י"א בתמוז תש"ע

עב' ה' חוקי ונתחוקה

לקהל עדתנו אחובים ויקרים, ח' עליהם יחיו, חוקי וראמץ לבכסם כל המיחלים לה.
בימים קשים אלו חנוברים על עדתנו ח"ו – עצתו אנונה, וזח ח' קיינו לו נגילה ונשמחה בישועתו.
וזאת למודעי, כי אילו חייתי חושב, ששופטי בית המשפט מאמינים במח שהם אומרים, שבית הספר בעמנואל יסודו באפליה גזענית, נראח לי שהייתי נוהג אחרת.
אך, מאחר שאין לי כל שמץ של ספק שהם יודעים את האמת, שכל דבריהם בשקר יסודם. אם כן, אין זה אלא מאבק בין אמותח לכפירה, בין כח הקדושה לכה הטומאה של חסטרט אחרת, – מאבק שתמיד ידענו שיפרוץ באחרית הימים.
ובמאבק על קידוש ח' – גם אם יעמידו אותנו מול כיתת יודים – לא נוותר ולא נתפשר כמלוא נימא!
ח' הוא מלכנו ולו חנו עבדים עד נשימתנו האחרונה.
ולכל אמוני ישראל אני קורא:
אנא חצטרפו אלינו במאבק חושב חזח, המאבק שדורות חיכו וייחלו אליו "מהי יבוא לידי ואקיימנה".

(-)

בעיצומה של הפרשה כתבה אם, תושבת עמנואל, מכתב "לבית המשפט". במכתב חמישה עמודים בכתב יד ללא ציון תאריך, הוא רצוף בתיקונים ומחיקות וסגנונו בלתי פורמלי. כמה שבועות לאחר שהופץ הכרוז פורסם המכתב באתר האינטרנט *בחדרי חרדים*. שמה של הכותבת ואותות העשויים לזהותה נמחקו. להלן העמוד הראשון והאחרון של המכתב, כפי שפורסמו באתר:¹⁰

⁹ <http://my.ynet.co.il/pic/judisem/1.PDF>. ההדגשות במקור.
¹⁰ http://bhol-forums.co.il/topic.asp?topic_id=2777114&forum_id=771

כמי שאמונה עם דרכי התורה, אנו משתדלת
 צבד בע"ה כל אדם בסביבתו, וש"ס שית ושי"ס עם
 רבות מנשות ישובי הי"ר עמנואל.
 אנו מתמצאת בכל הפרטים המרכיבים את ההתנהלות
 החברתית ביישובנו מצד של שנים
 הרי" מנהי"ה בעלות בדמ"ע בכא"ב צבד
 ת"ק סיכ"ן ע"מי ובישרות מוחלטת:

המסד החברתי בעמנואל היא שילוב מכו"ע
 של סתימת פיות נוסח הקומני"ס עם לצנות ה"ס
 ואל"ה נוסח מש"ר האפ"ס"י"ד בד"ר"ס אפ"ר"ה
 אול"ג" ואל"ג" רבי"ס מ"ע"ש"י עמנואל
 שנתן שוב ושוב מ"פ" אומ"ג" ההסדרה בבית הספר בית
 י"ק" כי חלוקת בית הספר לשני אגפים נועדה להפריד
 בין ילדות אושנז'ות לילדות ספרדיות,
 ע"ד ש"ר"י הנושא בתקשורת לא נמנעו קומ"ע י"מ"י ומצ"ע
 ההסדרה מצדדי"ד בע"ס"ת מכוונת מתוך כוונה להשי"ב
 ולצ"ב התנגדות, כי כוונתן היא להפריד את בע"ת"ק
 מ"ה"ס"ר"י"ת
 מצד"ד קומ"ע אנשים ממוצא אושנז'י, ואבקש ברשות
 בית המשפט להבי"ע מ"ה"ר לצבות;

ה"ק חוננו עם ב"ר"י אושנז'י הוא י"ד חונק י"ד ספרד"י מה"וה
 חר"י אושנז'י י"ד אושנז'י הוא י"ד חונק י"ד ספרד"י מה"וה
 ה"ק מאמ"ס בכל ה"ר"י"ת כי בע"ת"ק טוב"ת י"ר.
~~ה"ק מאמ"ס י"ד אושנז'י הוא י"ד חונק י"ד ספרד"י מה"וה~~
 אושנז'י לו חר"ו"ת צ"ב"ר"י חר"ד"י חוקצ"ת להחרי"ד בעמנואל.
 הר"ב המוח"ע של תושבי עמנואל ה"ק חר"ד"י ממוצא

מ"מ"י.
 ח"ק"ס ה"ד"ל אנשים ישי"ד ד"ק וק"ש י"ס.
 כש"ל"ש"ס אחר"י"ס בצ"ב"ד מהתושב"י"ס ה"ק חר"ד"י ממוצא
 אושנז'י רוב"ס ומ"ס"י"ס כ"כ"כ"ת.
 משפחות הא"מ"ה החס"י"ת אושנז'ית מתקוות במשפחות
 המכ"ס"ות ב"ת"ר בתקופ"ת שו"י"ס ביישובנו ה"ע" ש"ס
 כרוס"ר"ז"ה ח"מ"ר ~~ה"ק חר"ד"י~~ האוכלוס"ת עמנואל.
 הצ"ד אינו ע"ב"ע מ"כ" ש"ס חר"ד"י י"ר, אלא
 מ"כ"י"ן ש"ס"ק"ה"ס אפ"ר"ו"ה"ס מ"ה"ל"י"ס ש"ט"ן רוד"ג"י מאפ"ו"ר"י
 ביישוב ומ"ב" שנים.

בפיגור בית המשפט!
 בהנשי תצורה לה אני מסכנת את עצמי
 את בעלי הדין ואת ילדי הדין את
 רדיפות שהן מנת חלקן של כל מי שתקומוק המנואל.
 אני מקדמת ומפירה בבית המשפט שצריך
 את הדין שאנו הוריק איננו מצליח להעניק לב
 מפני גב בעלם המוסיק את לבויות האנושיות
 במסגרת" חוק חינוך חובב"
 בתביעה ופאולר שלמה
 ת.ב.
 אמאל
 תלמידי בית
 (לפני לפני אישכנזיה בעתה)
 חוב בית ישראל ת.ב.
 אמנואל
 אלסין: 09-79

למעט תגובות פולמוסיות של מגיבים בודדים כמעט שלא עורר המכתב תשומת לב. לאחר זמן הוא שימש בסיס לתצהיר שהגישו העותרים לבית המשפט העליון, אשר בעיקרו חוזר על הטענות שפורטו במכתב.

שני המבעים – הכרוז והמכתב – הם מסרים המכוונים לקהלי יעד. הכרוז של האדמו"ר עוצב כמסר המכוון לקהל יעד ידוע מראש, ספציפי ומצומצם – קהילת חסידיו של האדמו"ר, אשר מחויבותם למסריו היא נתון קבוע וידוע מראש. הכרוז לא פורסם במתכונת הפשקוויל, שהוא מדיום זמין לקהילה החרדית הרחבה יותר.¹¹ מכתבה של האם פוון לבית המשפט העליון ויועד לסייע בניהול המאבק המשפטי. על כן יכלה הכותבת לצפות כי מכתבה יגיע לקהל יעד רחב וחילוני.

סיווגו של סטיוארט הול (Hall, 1980), העוסק בקודים פרשניים היפותטיים, עשוי לסייע בניתוח ערכו הייצוגי של כל מבע. אחת הקטגוריות שזיהה הול היא **קריאה דומיננטית או קריאה הגמונית** (dominant or hegemonic reading), שהיא קריאה של קהל יעד המקבל במלואו את הקוד שמביע הטקסט וקורא את הטקסט כפי שמחברו מבקש שהטקסט ייקרא. לעומתה זיהה הול גם קטגוריה של **קריאה מתנגדת או קריאה קאונטר-הגמונית** (oppositional or counter-hegemonic reading), שהיא קריאה של קהל יעד המצוי ביריבות עם הקוד התרבותי המיוצג בטקסט, ולפיכך שולל את הקריאה המועדפת על מי שיצר את הטקסט וקורא עליה תגר.¹² אפשר לצפות כי הכרוז של האדמו"ר יזכה בקריאתו ההגמונית של קהל יעד המקבל עליו במלואו את הקוד התרבותי שמכתיב הטקסט. הרטוריקה המשמשת בו הולמת את המדיום הנבחר ומקדמת קריאה הגמונית. הכרוז רווי במסמנים טקסטואליים המהדהדים בקרב חברי הקהילה הפרשנית (Fish, 1980) את מעמדו של הכותב כפרשן מוסמך של דבר התורה. מסמן טקסטואלי

¹¹ לפירוט בדבר המדיומים שבהם מתפרסם מידע הנוגע לחברה החרדית ראו Lerner, 2008.
¹² לפירוט בדבר גישתו של הול ראו Chandler, 2007, 195-194.

נוסף כאן הוא השימוש בראשי תיבות המציינים את תוארי הכבוד של האדמו"ר ואת שבחי הקהילה.¹³ האדמו"ר אף מסמן בבירור את הצדדים למחלוקת באמצעות רטוריקה תקיפה וחד-משמעית. לעמדה שהוא מייצג הוא מצמיד מילים כגון "אמונה", "קדושה" ו"מאבק נשגב", לעומת ביטויים כ"שקר", "כפירה", "טומאה" ו"סיטרא אחרא" המוצמדים לבית המשפט העליון. מרכיב בולט בטקסט הוא המילים "מתי יבוא לידי ואקיימנה", המפנות ישירות לסיפור הטעון על מותו של רבי עקיבא (ברכות, סא, ב):

בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמיים. אמרו לו תלמידיו: רבנו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה – בכל נפשך – אפילו נוטל את נשמתך – אמרתי: מתי יבוא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד [...] אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: זו תורה וזו שכרה? [...] יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי העולם הבא.

כפי שמציין דניאל בויארין, דמותו של רבי עקיבא מייצגת אידאל של קידוש השם (Boyarin, 206: 1999). סיפור מותו הוא הנרטיב המיסטי שבליבתו הגשמה מלאה של האמונה באל. האמונה מתממשת באופן העז ביותר באמצעות הקרבת החיים, שמשמעותה דבקות עילאית במצווה לאהוב את האל עד כלות הנפש (שם: 106). האדמו"ר משתמש במילים שבשדה הסמנטי הרלוונטי מאזכרות את קידוש השם ועל ידי זה מקשר בין קידוש השם ובין נכונותו לעמוד אל מול כיתת יורים, אם זה יהיה המחיר שיידרש עבור ציות לצו התורה. אֶזְכוּר זה ממצב את הקונפליקט שבין קהילת האדמו"ר והדין ההלכתי המדריך את התנהלותה ובין משפט המדינה כקרב על האידאל ההלכתי הנעלה, הדומה באופיו לקידוש השם של רבי עקיבא. המסר הקצר נהפך אפוא למסמן משמעותי של סמכות הנהגה דתית בקרב הקהילה הפרשנית שבה הוא מופץ.

נשוב עתה למכתבה של האם, שכאמור, מייצג סטייה ניכרת של הכותבת מהקודים התרבותיים והמוסכמות של קהילתה. הכותבת, שאינה יכולה לצפות לקריאה הגמונית בקרב הקהילה שבה היא חיה, בוחרת לפרוץ את הגבולות המבודדים את הקהילה מהעולם המקיף אותה, להפנות את דבריה כלפי חוץ ולקרוא להתערבותם של בית המשפט והשופטים הפועלים בתוך המרחב החילוני. החתירה לפריצת גבולות קהילתיים נרמזת גם מההקשרים הגלובליים שמזכירה הכותבת: "סתיו פיות נוסח הקומוניזם", "גזענות בוטה וגלויה נוסח משטר האפרטהייד בדרום אפריקה" ו"המאפיה החסידית". עם זאת הכותבת מקפידה על השימוש במסמנים שיעידו על נאמנותה לקהילה. המכתב נפתח במילים "כמי שאמונה על דרכי התורה אני משתדלת לכבד בע"ה כל אדם בסביבתי, ויש לי שיח ושיג עם רבות מנשות ישובי היקר עמנואל". הפנייה לבית המשפט לספק הגנה לבנות הספרדיות בסוף המכתב נחתמת במילים "בתפילה ובגאולה שלמה". אף בתצהיר שהתבסס על המכתב מציעה האם פרשנות לדין הדתי ומציינת כי "ההפליה הנהוגה בבית הספר בית יעקב פסולה מכל וכל, ומדיפה ריח רע של אפליה עדתית שמקומה לא יכירנה בחברה המתנהלת על פי אורחות תורת ישראל". עוד מציינת האם בתצהיר כי בניית קירות הפרדה,

¹³ ראשי תיבות הם קוד טקסטואלי חשוב בקרב הקהילה החרדית. הם משמשים לתחזוק לכידות קהילתית המתמקדת סביב תפיסות דתיות ואזכור תארי כבוד וגיניאולוגיה (אלמוג, 2011).

התלבושת הנפרדת והכניסות הנפרדות יוצרות "מעמדות" בבית הספר", ואין להן "ולא כלום עם שיקולים דתיים".

כאמור, הכרוז של האדמו"ר מסלונים מאזכר את סיפור מותו של רבי עקיבא על קידוש השם כמקור להשראה וסמכות. גם כותבת המכתב משתמשת בסיפור כמקור להשראה ותמיכה בגישה שאליה היא חותרת. היא מאזכרת בקצרה את הסיפור על אודות הורי תלמידות כיתה ח', אשר בהחלטה משותפת מנעו את ההפרדה בין התלמידות האשכנזיות לספרדיות. ואכן, אותה כיתה ח' נותרה מאוחדת למשך שנה, ולא הונהגה בה הפליה (ללום, 2011.5.16). בעניין כיתה ח' כותבת המכתב מוציאה עצמה מבדידותה ומראה אחרים ואחרות בקרב הקהילה המזדהים עם העמדה הקוראת תגר על הפליה על רקע עדתי. הסיפור הזה חושף את כוחה של סולידריות קהילתית. ההורים והתלמידות של כיתה אחת הצליחו להשיג את יעד השוויון, שבג"ץ כשל ביישומו על כלל הקהילה בעמנואל.

כוחו של קול נשי

שני המבעים רומזים על מתח סמוי בין שני קולות שאינם שווי מעמד. מול הקול הטעון בעצמה ובסמכות של האדמו"ר, המייצג את ההנהגה ההלכתית והקהילתית, עולה קול נשי המייצג ניסיון לטעון בשם עמדה אחרת המבקשת לעצמה השפעה מסוימת. הקולות אינם מתכתבים ישירות זה עם זה. מכתבה של האם אינו בבחינת מענה ישיר לכרוז של האדמו"ר. הוא נכתב קודם שהופץ הכרוז. עם זאת תוכן המכתב עוסק בעמדה הערכית העולה מן הכרוז ומנסח את ההתנגדות לעמדה זו ולהפרדה העדתית שהיא מכתובה.

נקודה בולטת נוספת העולה כאן היא כמות השמות והתארים בכרוז לעומת האנונימיות של מכתב האם. הכרוז פותח בשמו של האדמו"ר ובראשי תיבות המבטאים שבחים (בהה"צ מוהרש"י זצלה"ה). ראשי התיבות מזכירים גם את שושלת האדמו"ר, אשר מכוחה שואב הוא את סמכות המנהיגות (Assaf, 2008). מכתבה של האם הוצג ברשת האינטרנט כאשר שמה של הכותבת מחוק. קרוב לוודאי שהגולש שפרסם אותו היה ער להשלכות האפשריות של החשיפה על חיי הכותבת. במכתב עצמו לא נזכרים שמות או כינויי כבוד.¹⁴ למרות האנונימיות שלו, המשקפת את הדרתן של נשים ממוקדי הכוח בחברה החרדית, המכתב מנכיח קול ברור ובולט.

למכתב נודעת חשיבות מהיבט נוסף: אף על פי שפרשת עמנואל עוסקת בהפרדה של בנות, הרי כמעט כל הקולות שהושמעו בציבור בעניין זה היו קולות גבריים: קולו של האדמו"ר, קולות חברי הכנסת של המפלגות הדתיות, קולות האבות שנאסרו, קולו של העותר יואב ללום ושל עורך הדין שייצג אותו, ד"ר אביעד הכהן (שהוא גם הדיקן של מכללת שערי משפט) וקולו של שופט בית המשפט העליון אדמונד לוי, אשר כתב את ההחלטה. קולותיהן של רעיות הגברים שנאסרו, אמנם נשמעו בראיונות בתקופת המאסר,¹⁵ אולם קולות אלה ייצגו קונפורמיות קהילתית וקריאה הגמונית של דבר האדמו"ר. מיעוט הקולות הנשיים בפרשת עמנואל אינו מפתיע. קיימים חסמים המקשים על נשים חרדיות לקרוא תגר או לחתור תחת התפיסה המגדירה אותן נתונות לכפיפות

¹⁴ עוז אלמוג מציין כי העולם החרדי דל בתארים כשמדובר בנשים. אישה נתפסת כמי שמתבשמת בכבוד אביה, בעלה ובניה. כיוון שלא מצופה ממנה ללמוד וללמד תורה, אין מצמידים לשמה תואר של למדנות או כל הישג אינטלקטואלי אחר (אלמוג, 2011).

¹⁵ רשף, 2010.6.22; ברדוגו, 2010.6.22.

וסמכות גברית (Almog & Perry-Hazan, 2011). לאור חסמים אלה קולות נשיים חתרניים הם חיזיון נדיר (שם).

על רקע זה מכתבה של האם הוא קול נשי אופוזיציוני כמעט מבודד וראוי לתשומת לב מיוחדת, בבחינת ניסיון לתבוע ייצוג וכוח בתוך שדה-שיח שנשים מודרות ממנו לאורך כל חייהן. האישה שכתבה את המכתב ובעלה הם אשכנזים (ללום, 16.5.2011). המניע של האישה לפעול היה, כפי הנראה, אמפתיה וסולידריות שניעורו עקב פרקטיקת ההפרדה. התוצאה היא מסמך נדיר, המשקף קול רגיש ואמיץ, המשרטט אופציה של התנגדות למהלכים של הדרה והפליה.

אפילוג

קשה להעריך את השפעתו של מכתב האם על החלטות בית המשפט בפרשת עמנואל. התצהיר המבוסס על המכתב אינו נזכר בהחלטת בית המשפט, בשונה מתצהירים אחרים שהוגשו סמוך לו. אמנם בית המשפט פסק כי ההפרדה אינה חוקית ובוה העניק לכותבת המכתב הכרה משפטית בצדקת טענותיה, אולם בסופו של דבר אישר בית המשפט את הקמתו של בית ספר נפרד לבנות "המגמה החסידית". בית הספר הזה עדיין פועל בעיר עמנואל, ובסופו של יום שימרה סמכותו של האדמו"ר את הדומיננטיות שלה.

פרשת עמנואל ממחישה את יכולתו המוגבלת של המשפט להביא לשינוי חברתי בתוך הקהילה החרדית כמו במקרים אחרים שנדונו בשנים האחרונות (פרי-חזן, עומד להתפרסם). עם זאת שלא כבמקרים שבהם התבקש בית המשפט להגן על קבוצת הרוב מפני הסדרים המבטאים העדפה כלפי הקהילה החרדית, כגון תקצוב בתי הספר החרדיים או פטור משירות צבאי, במקרים של הפליה עדתית בבתי ספר חרדיים קבוצת מיעוט פונה לבית המשפט בבקשה להגן על עצמה מפני הפליה. לכן במקרים כאלה קשה להצדיק אי התערבות בשם עקרונות של סובלנות ויחסיות תרבותית (שם).

יתרה מזו, כאשר עותרים חרדים מתגברים על החסמים ופונים לבית המשפט על מנת לבקש סעד נגד הפליה עדתית, בית המשפט אינו מניע את השינוי אלא חובר אליו. בשנים האחרונות עוברת הקהילה החרדית תהליכי שינוי חברתיים איטיים המתבטאים הן בהשקפת עולמה והן באורח חייהם של חבריה (קפלן, 2007; קפלן ושתדלר, 2009; זיכרמן וכהנר, 2012). מקורם של תהליכים אלה אינו שינוי בעמדות ההנהגה החרדית אלא תנועה "מלמטה" (קפלן ושתדלר, שם). במכתבה של האם אנו רואות ייצוג לתהליכים החברתיים הללו. הופעה זו של קול חרדי נשי המבקש מבית-משפט חילוני סיוע בהשגת נראות והשפעה בסביבה שבה בדרך כלל קולן של נשים בספירה הציבורית מושקע ממחישה את האפשרות להסתייע במשפט על מנת לקדם את החתירה לשוויון. קול כזה עשוי להוות השראה לנשים חרדיות נוספות שיבקשו להשתתף בספירה הציבורית, החרדית והכללית, ואולי ביום מן הימים גם ליצור בעצמן משפט, כרבניות, כחברות כנסת או כשופטות.

תודות: אנו מודות ליואב ללום, אביעד הכהן, אביבה הורנסטיין, יחיאל קפלן וגיא דוידוב על עזרתם הרבה.

מראי מקום

1. ספרות

- אלאור, ת' (1992). **משכילות ובורות – מעולמן של נשים חרדיות**. תל-אביב: עם עובד.
- אלאור, ת' (2009). "כל הזכויות שמורות לענת": רבניות גדולות ורבניות קטנות בתעשיית הדת והתשובה. בתוך: ק' קפלן וני שטדלר (עורכים). **מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אתגרים וחלופות**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 129-163.
- אלמוג, ע' (2011). ראשי תיבות ותוארי כבוד בשפה החרדית. **אנשים ישראל – המדריך לחברה הישראלית**: <http://www.peopleil.org/details.aspx?itemID=30026>
- באום-בנאי, ר' (2001). תנועה חרדית ציונית: בתוך: י' פלד (עורך). **ש"ס: אתגר הישראליות**. תל-אביב: ידיעות אחרונות, עמ' 102-125.
- בראון, ב' (2007). "נאין שיור רק התורה הזאת". **ארץ אחרת** 41, עמ' 56-65.
- הורוביץ, נ' (2000). ש"ס והציונות: ניתוח היסטורי. **כיוונים חדשים** 2, עמ' 30-60.
- הכהן, א' (2010). "נישט פון אונזערע" ("לא משלנו") אפליה עדתית בחברה החרדית וייצוגן של קבוצות אוכלוסייה מוחלשות בקרבה. **מעשי משפט** ג, עמ' 123-143.
- הרצוג, ח' (2000). "כל שנה יכולה להיחשב כשנה הראשונה": הסדרי זמן וזהות בוויכוח על שנות החמישים. **תיאוריה וביקורת** 17, עמ' 209-216.
- זוהר, צ' (1998). חכמי התורה והמודרנה: על אורתודוקסיה, חכמי המזרח ותנועת ש"ס. בתוך: מ' רוט (עורך). **הציונות הדתית בראיה מחודשת**. עין צורים: נאמני תורה ועבודה, עמ' 161-175.
- זוהר, צ' (2006). שלושה טיפוסים-אידיאליים. בתוך: א' רביצקי (עורך). **ש"ס – היבטים תרבותיים ורעיוניים**. תל-אביב: עם עובד, עמ' 152-164.
- זיכרמן, ח' ולי' כהנר (2012). **חרדיות מודרנית: התפתחותו של מעמד הביניים החרדי**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- יונה, י' ויי' גודמן (2004). מבוא: דתיות וחילוניות בישראל – אפשרויות מבט אחרות. בתוך: י' יונה ויי' גודמן (עורכים). **מערבולת הזהויות: דיון ביקורתי בדתיות ובחילוניות בישראל**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 9-45.
- לאו, ב' (2006). אורתודוקסיה ליטאית בגוון מזרחי. בתוך: י' שלמון, א' רביצקי וא' פריזגר (עורכים). **אורתודוקסיה יהודית: היבטים חדשים**. ירושלים: י"ל מאגנס, עמ' 499-522.
- לופר, י' (2004). **ש"ס דליטא: ההשתלטות הליטאית על בני תורה ממרוקו**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- פרוש, א' (2001). **נשים קוראות: יתרונה של שוליות בחברה היהודית במזרח אירופה במאה התשע-עשרה**. תל-אביב: עם עובד.
- פרי-חזן, ל' (עומד להתפרסם). האוטונומיה של החינוך החרדי בישראל: בין משפט, תרבות ופוליטיקה. ירושלים: המכון למחקרי חקיקה ולמחקר השוואתי ע"ש הרי ומיכאל סאקר, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- פרידמן, מ' (1991). **החברה החרדית – מקורות, מגמות ותהליכים**. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.

- פרידמן, מ' (2007). הרב שך כדפוס של מנהיגות חרדית. בתוך: א' בן-רפאל וי' שטרנברג (עורכים). **אליטות חדשות בישראל**. ירושלים: מוסד ביאליק, עמ' 322-330.
- קפלן, ק' (2003). "חקר החברה החרדית בישראל: מאפיינים, הישגים ואתגרים". בתוך: ע' סיון וק' קפלן (עורכים). **חרדים ישראלים – השתלבות בלא טמיעה?** ירושלים: מכון ון-ליר, עמ' 224-277.
- קפלן, ק' (2007). **בסוד השיח החרדי**. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל.
- קפלן, ק' וני' שטדלר (עורכים) (2009). **מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אתגרים וחלופות**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- שלג, י' (2000). הדתיים החדשים: **מבט עכשווי על החברה הדתית בישראל**. ירושלים: כתר.
- שלג, י' (2007). הסתגלות החברה הדתית בישראל למודרניזציה. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה: www.idi.org.il/BreakingNews/Pages/opinions_m.aspx
- שנקר, י' (2008). "עזרת נשים" משלך: על אפשרויות הכתיבה בחברה החרדית הנשית. **מחקרי ירושלים בספרות עברית** 22, עמ' 177-188.
- שנקר, י' (2009). בראי הקדמות ומבואות: על כתיבה נשית וסמכות גברית בקהילה החרדית. בתוך: ק' קפלן וני' שטדלר (עורכים). **מנהיגות וסמכות בחברה החרדית בישראל: אתגרים וחלופות**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 78-98.
- Almog, S. and L. Perry-Hazan (2011). The ability to claim and the opportunity to imagine: Rights consciousness and the education of ultra-Orthodox girls. *Journal of Law and Education* 40 (2), pp. 273-303.
- Assaf, D. (2008). Hasidism: Historical overview. In: *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. New Haven: Yale University Press:
http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Hasidism/Historical_Overview
- Boyarin, D. (1999). *Dying for God: Martyrdom and the Making of Christianity and Judaism*. California: Stanford University Press.
- Chandler, D. (2007). *The Basics of Semiotics*. London: Routledge.
- Fish, S. (1980). *Is There a Text in this Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hall, S. (1980). Encoding/decoding. In: Centre for Contemporary Cultural Studies (ed.). *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies 1972-79*. London: Hutchinson, pp. 128-138.
- Lehmann, D. and B. Siebzeher (2006). *Remaking Israeli Judaism: The Challenge of Shas*. New York: Oxford University Press.
- Lerner, H. (2008). Researching Orthodox Judaism Online. *AJS Perspectives*, pp. 36-38: <http://www.ajsnet.org/ajsp08sp.pdf>

Mautner, M. (2010). *A dialogue between a liberal and an ultra-Orthodox on the exclusion of women from Torah study*. Unpublished paper.

Schiffman, E. (2005). The Shas school system in Israel. *Nationalism and Ethnic Politics* 11 (1), pp. 89-124.

2. חקיקה ומסמכים רשמיים

הכנסת – מרכז המחקר והמידע (2006). נהלים לקבלת תלמידות למוסדות החינוך החרדי המוכר שאינו רשמי. י' וורגן, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m01660.pdf>

הכנסת – מרכז המחקר והמידע (2010). טענות בדבר אפליה עדתית בקבלת תלמידים למוסדות החינוך המוכר שאינו רשמי. י' וורגן,

<http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02478.pdf>

ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת (21.7.2009). פרוטוקול מס' 52,

<http://www.knesset.gov.il/protocols/data/rtf/chinuch/2009-07-21-01.rtf>

ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת (30.7.2012). פרוטוקול מס' 686,

www.knesset.gov.il/protocols/data/rtf/chinuch/2012-07-30.rtf

חוק זכויות התלמיד, תשס"א-2000

חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000

מבקר המדינה (2011). דוח שנתי 61 לשנת 2010 ולחשבונות שנת הכספים 2009,

<http://www.mevaker.gov.il/serve/contentTree.asp?bookid=595&id=57&contentid=&parentcid=undefined&sw=1024&hw=698>

3. פסקי דין

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (6.8.2009) [פורסם בנבו].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (7.4.2010) [פורסם באתר הרשות השופטת].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (29.4.2010) [פורסם באתר הרשות השופטת].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (17.5.2010) [פורסם באתר הרשות השופטת].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (17.6.2010) [פורסם באתר הרשות השופטת].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (18.6.2010) [פורסם באתר הרשות השופטת].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (20.6.2010) [פורסם באתר הרשות השופטת].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (27.6.2010) [פורסם באתר הרשות השופטת].

בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (14.9.2010) [פורסם בנבו].

עע"מ 10769/06 פלונית נ' משרד החינוך התרבות והספורט (30.4.2007) [פורסם בנבו].

עת"מ (י-ם) 1320/03 אלקסלסי נ' עיריית ביתר עילית (21.6.2004) [פורסם בנבו].

עת"מ (י-ם) 241/06 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' משרד החינוך התרבות והספורט (26.4.2006) [פורסם בנבו].

עת"מ (ת"א-יפו) 2176/06 מ.י. נ' משרד החינוך התרבות והספורט (15.11.2006) [פורסם בנבו].

כתב העתירה בבג"ץ 1067/08, 2008

4. מקורות מהעיתונות

אטינגר, י' (29.4.2010). הצעת פשרה: הליך קבלה שוויוני ל"מגמה החסידית" בעמנואל:

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1166258.html>

אטינגר, י' (11.5.2010). האפליה בעמנואל נמשכת ובש"ס שותקים:

www.haaretz.co.il/hasite/spages/1168289.html

אטינגר, י' (24.5.2010). סדק בעמדה החרדית בפרשת בית הספר 'בית יעקב' בעמנואל:

www.haaretz.co.il/hasite/spages/1170230.html

בן-חיים, א' (18.8.2009). ח"כ אמסלם מאשים: ש"ס חולה מהראש:

www.nrg.co.il/online/1/ART1/929/751.html

ברדוגו, מ' (22.6.2010). בג"ץ: רוב האמהות לא ייכלאו, האחרות ייאסרו אחרי שחרור בעליהן:

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=727083&TypeID=1&sid=126>

גליקמן, ע' וק' נחשוני (6.5.2010). הפרקליטות לבג"ץ: נכשל המו"מ בעמנואל:

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3885988,00.html>

זרחין, ת' (23.5.2010). הסתה בפרסומים חרדיים: השופט אדמונד לוי – "מלשין" ו"קאפו":

www.haaretz.co.il/hasite/spages/1170009.html

יועז, י' ושי' ניב (17.6.2010). דרמה במגרש הרוסים: רבבות חרדים מלווים את ההורים מעמנואל

למאסר: www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000567534

כץ, מ' (23.6.2010). האדמו"ר מסלונים: "גם מול כיתת יורים - אנו לא נוותר":

<http://www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%90%D7%93%D7%9E%D7%95>

[www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%90%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%A8-](http://www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%90%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%A8-%D7%9E%D7%A1%D7%9C%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D-%D7%A0%D7%92%D7%93-%D7%91%D7%92%D7%A6.html)

[www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%90%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D-](http://www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%90%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D-%D7%A0%D7%92%D7%93-%D7%91%D7%92%D7%A6.html)

[www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%90%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D-](http://www.kikarhashabat.co.il/%D7%94%D7%90%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D-%D7%A0%D7%92%D7%93-%D7%91%D7%92%D7%A6.html)

מגנזי, א' (11.4.2010). רבה של עמנואל: "בג"ץ שונא חרדים":

www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3874321,00.html

נחשוני, ק' (8.4.2010). הרב אלישיב נגד בג"ץ עמנואל: יש למחות:

www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3873460,00.html

קשתי, א' (25.1.2010). מנהלת בית הספר החרדי "בית יעקב" לא הזהירה את ההורים החרדים

מחשש ל"דין מוסר": www.haaretz.co.il/hasite/spages/1144927.html

רשף, ר' (22.6.2010). אם מעמנואל: "הילדה שלי תהיה צנועה ותתחנך בבית ספר שאני רוצה":

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=727148&TypeID=1&sid=126>

שושן, א' (20.6.2010). לש"ס לא אצביע יותר:

www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3907348,00.html

אחר

ללום, יואב (1.5.2011). דואר אלקטרוני. נמצא ברשות המחברות.

ללום, יואב (16.5.2011). דואר אלקטרוני. נמצא ברשות המחברות.

פרופ' שולמית אלמוג מהפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה היא חוקרת ומרצה בתחומי משפט וספרות, משפט וקולנוע, משפט ותרבות דיגיטלית, זכויות ילדים ופמיניזם ומשפט. הכתובת להתקשרות: salmog@law.haifa.ac.il

ד"ר לטם פרי-חזן מהחוג למנהיגות ומדיניות בחינוך בפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה היא חוקרת ומרצה בתחומי זכויות בחינוך, מקום המשפט בתהליכי עיצוב מדיניות חינוך ורב-תרבותיות בחינוך. הכתובת להתקשרות: lotem.perry@edu.haifa.ac.il